

ความเชื่อ ประเพณี และ พิธีกรรม

THI3321 คติชนวิทยา
สัปดาห์ที่ 7

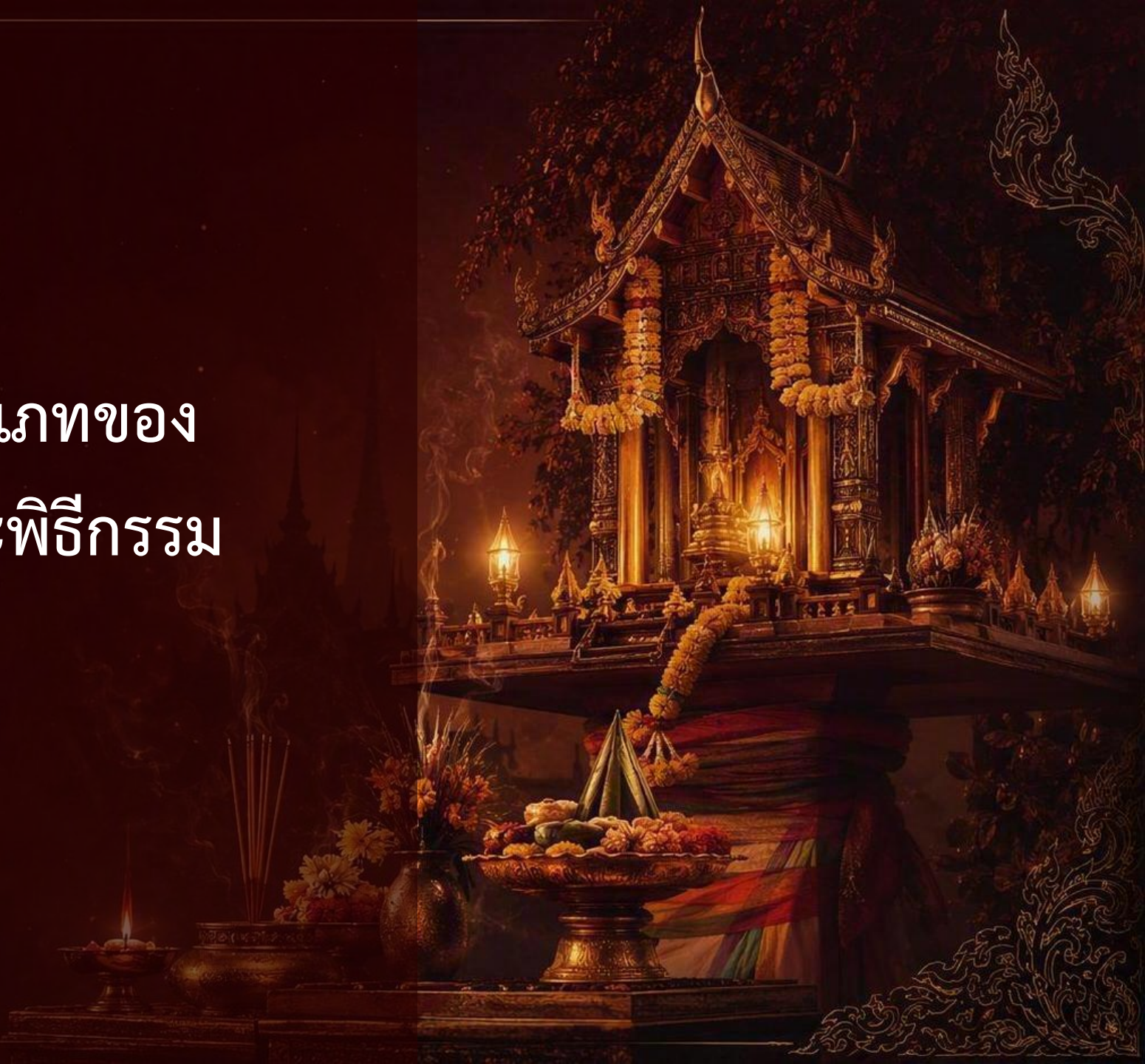
ผศ.ดร.ศรัณย์ภัทร์ บุญฮก

หัวข้อในการเรียนการสอน

- ความหมายและประเภทของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม
- ทฤษฎีและแนวทางการศึกษาความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม
- กรณีศึกษาจากความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับ
วรรณคดีไทย

1. ความหมายและประเภทของ ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ความหมายและประเภทของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ความเชื่อ

ประเพณี

พิธีกรรม

ความหมายและประเภทของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

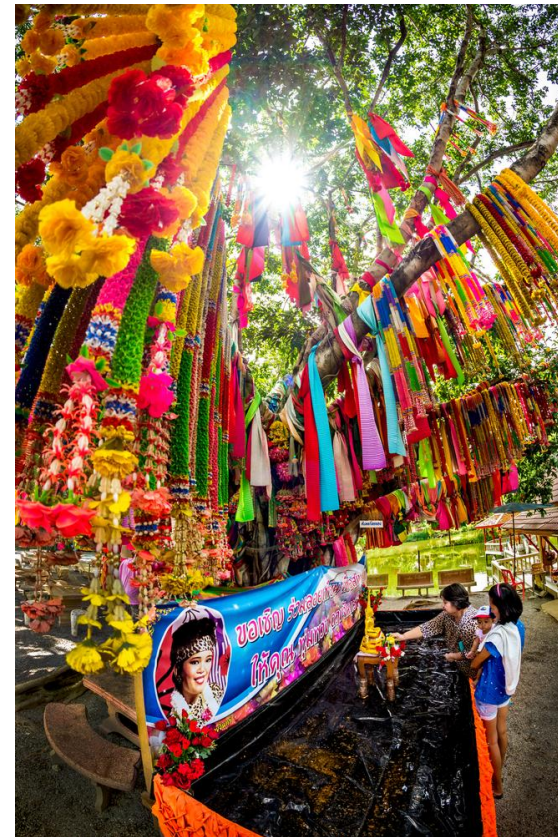
ความเชื่อ (belief)

- ความเชื่อดั้งเดิม (animism) เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ ผ่านการบูชาธรรมชาติ ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของสังคมมนุษย์
- ศาสนา (religion) อย่างพุทธ คริสต์ อิสลาม ได้เข้ามามีอิทธิพลในยุคหลังซึ่งมี “คำสอน” และการจัดระบบความเชื่อ
- ทำไมเราจึงมักมองว่าความเชื่อเรื่องผีสาง ไม่เท่ากับ ศาสนา ?

ความหมายและประเภทของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ศาสนาแบบชาวบ้าน

- หากแบ่งด้วย “อำนาจเหนือธรรมชาติ” เราอาจนับรวมความเชื่อดั้งเดิมเข้าเป็นศาสนา เรียกว่า ศาสนาแบบชาวบ้าน เช่น พุทธแบบชาวบ้าน
- ศาสนาแบบชาวบ้าน = ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ + พิธีกรรม

ความหมายและประเภทของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

พิธีกรรม

- กระบวนการเกิดขึ้นของพิธีกรรมต่าง ๆ มักมาจากความกลัว /ความไม่สบายใจ/ความไม่แน่ใจต่อสิ่งที่เราควบคุมไม่ได้ นำไปสู่ความเชื่อเหนือธรรมชาติ = หาที่พึ่ง
- การประกอบพิธีเพื่อสื่อสารต่อรองกับอำนาจเหนือธรรมชาติ
- ผู้ทำ/ประกอบพิธีกรรมจึงมีความมั่นคงทางจิตใจ
- พิธีกรรมจึงเป็นการพยายามควบคุมธรรมชาติของมนุษย์ในภาวะที่มีความเสี่ยงเพื่อให้ผู้ประกอบพิธีสบายใจ

ความหมายและประเภทของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

องค์ประกอบของพิธีกรรม

- องค์ประกอบในพิธีกรรม ประกอบด้วย
 - ผู้ประกอบพิธีกรรม
 - ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม
 - พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
 - เครื่องสังเวद्यหรือเครื่องบูชาต่าง ๆ
 - วัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม หรือ
การสมมติสถานการณ์จำลอง

ความหมายและประเภทของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ประเภทของพิธีกรรม

- พิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ (fertility rites)
- พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรค (healing rites)
- พิธีกรรมในระยยะเปลี่ยนผ่าน (rites of passages)
- พิธีกรรมตามปฏิทิน (calendrical rites)

ความหมายและประเภทของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ประเภทของพิธีกรรม

1) พิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ (fertility rites)

- ลองยกตัวอย่างพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของไทย
- ความเชื่ออะไร นำไปสู่พิธีกรรมอย่างไร และใช้อะไรเป็นสัญลักษณ์

ความหมายและประเภทของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ประเภทของพิธีกรรม

2) พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรค (healing rites)

- ความเชื่อที่สัมพันธ์กับการเจ็บป่วย
 - ธาตุสี่
 - ขวัญ
 - ผี
 - คุณไสย
 - โหราศาสตร์และโชคเคราะห์

ความหมายและประเภทของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ประเภทของพิธีกรรม

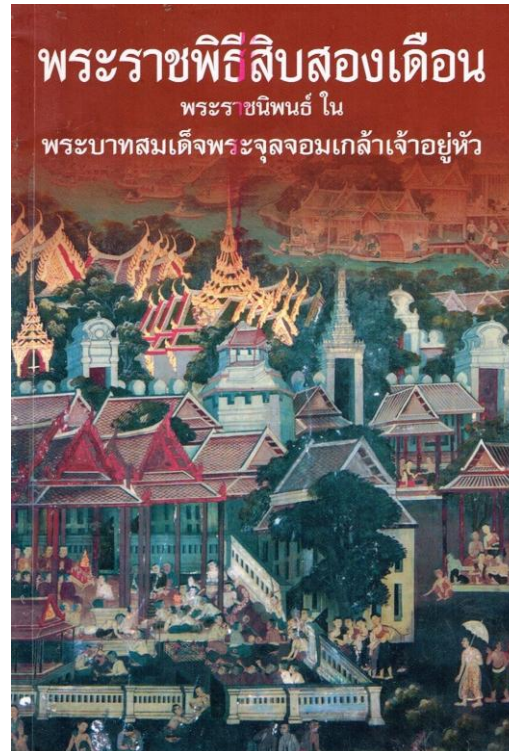
3) พิธีกรรมในระยะเปลี่ยนผ่าน (rites of passages)

ความหมายและประเภทของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ประเภทของพิธีกรรม

4) พิธีกรรมตามปฏิทิน (calendrical rites)

ความหมายและประเภทของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรม

- เราประกอบพิธีกรรมไปทำไม ?
พิธีกรรมมีบทบาทหน้าที่อย่างไร ?

อภิปรายแลกเปลี่ยนคำตอบจากกิจกรรมที่ 1 ใน OnDemand

- 1) ยกตัวอย่างความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่มีในสวนสุนันทามา 1 ตัวอย่าง และวิเคราะห์ทำไมเราจึงเชื่อและมีประเพณี พิธีกรรมเหล่านั้น
- 2) ในสังคมปัจจุบันที่เป็นสังคมสมัยใหม่และมีความเป็นวิทยาศาสตร์ ทำไมความเชื่อดั้งเดิมและพิธีกรรมไม่ได้หมดไป
- 3) ให้นักศึกษาลองยกตัวอย่างความเชื่อและพิธีกรรมที่คนใน generation เราเชื่อและปฏิบัติมา 1 อย่าง และวิเคราะห์ว่าความเชื่อและพิธีกรรมนี้มีไปเพื่ออะไร

2. ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ทฤษฎีและแนวทางการศึกษาความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ระบบสัญลักษณ์ในพิธีกรรม

- เมื่อพิธีกรรมเป็นเรื่องของระบบสัญลักษณ์ การอ่านพิธีกรรมจึงเป็นการอ่านสัญลักษณ์ และการตีความความหมาย
- ตัวอย่างการตีความ
 - วัตถุสิ่งของ
 - จำนวนตัวเลข
 - สี

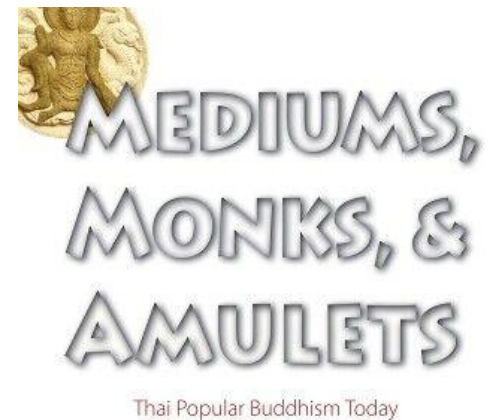

<https://www.youtube.com/watch?v=ONNqYvdcvrY>

ทฤษฎีและแนวทางการศึกษาความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

การผสมผสานทางวัฒนธรรม (hybridity)

- การผสมผสานความเชื่อและพิธีกรรมของไทย
 - ความเชื่อดั้งเดิม
 - ศาสนาหลัก
- การมองศาสนาของไทยด้วยการผสมผสาน ไม่ใช่ พุทธแท้ ฯลฯ
- เราอาจนำมาพิจารณากับศาสนาอื่น ๆ ในสังคมไทยได้เช่นกัน

Pattana Kitiarsa

ทฤษฎีและแนวทางการศึกษาความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

การผสมผสานทางวัฒนธรรม (hybridity)

ทฤษฎีและแนวทางการศึกษาความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

การผสมผสานทางวัฒนธรรม (hybridity)

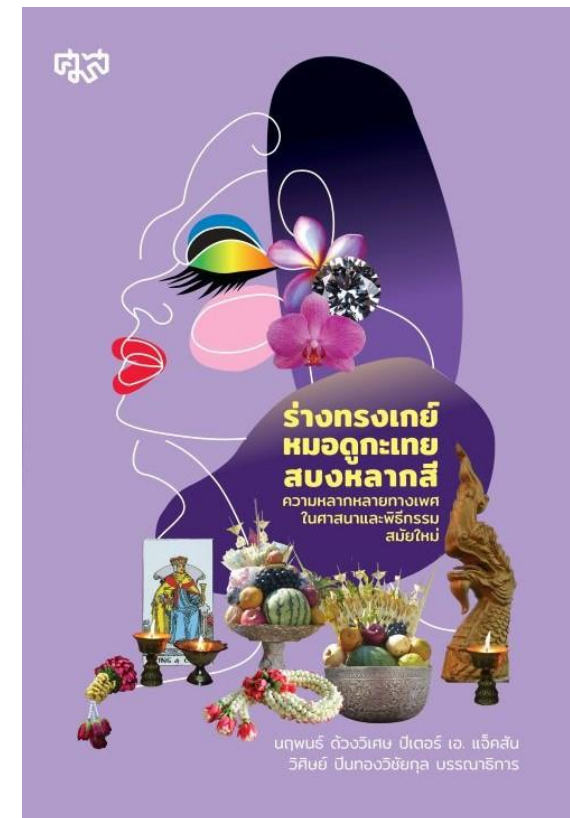
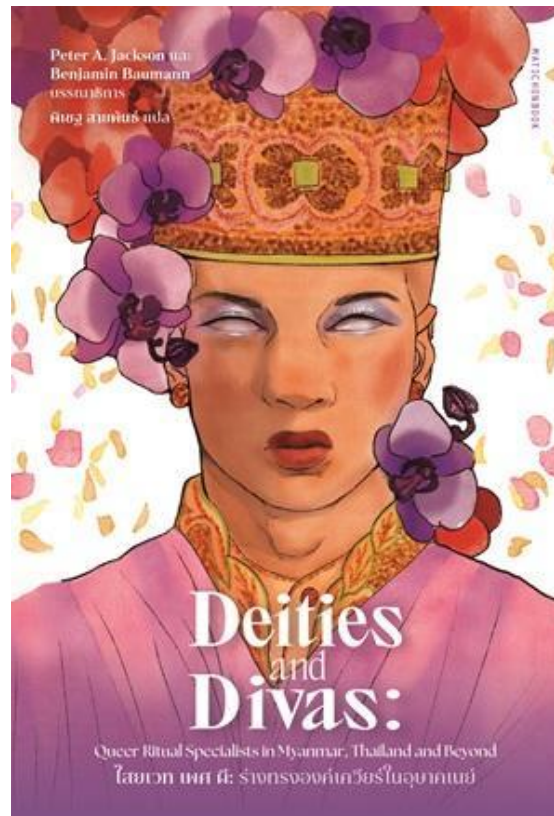
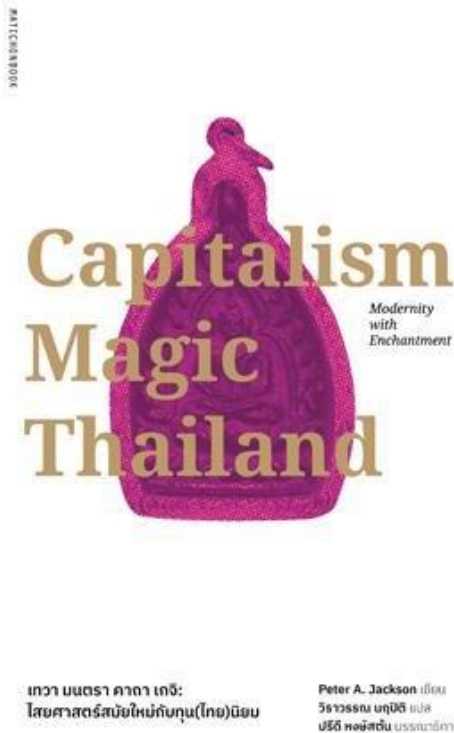
<https://www.youtube.com/watch?v=W7H56wvKbUg>

ประเพณีแห่ดาว ท่าแร่ สกลนคร

<https://www.youtube.com/watch?v=YUVDUWrkbMc>

ทฤษฎีและแนวทางการศึกษาความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม

ตัวอย่างงานวิจัยใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมไทย

ส่วนที่ 3

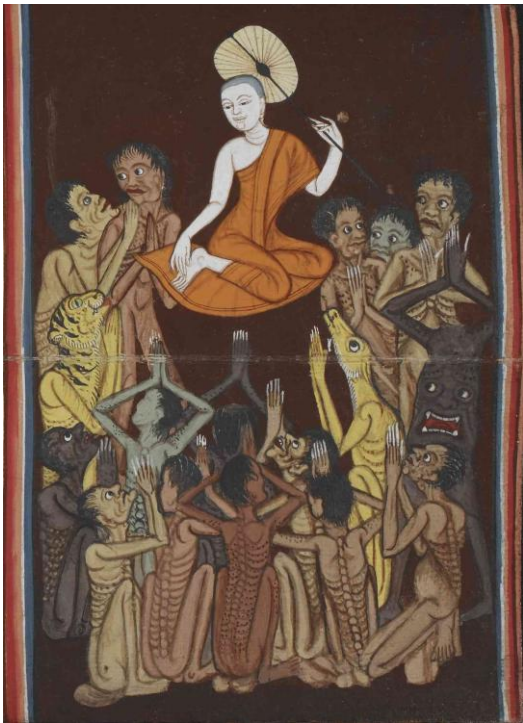
กรณีศึกษาจากความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับวรรณคดี ไทย

THI3321 คติชนวิทยา

กรณีศึกษาจากความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับ วรรณคดีไทย - พระมอญ

พระมอญ

- คติความเชื่อและเรื่องเล่าของพระมอญ
- วรรณคดีเรื่อง พระมอญคำหลวง ของ เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร (เจ้าฟ้ากุ้ง) สมัย ปลายอยุธยา → พระมอญกลอนสวด
- ประเพณีการสวดพระมอญในงานศพ
- ตัวอย่างการสวดพระมอญ

กรณีศึกษาจากความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับ วรรณคดีไทย - รามเกียรติ์

รัตนพล ชื่นคำ 2565 พิธีกรรมการนับถือตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ใน
สังคมไทย (วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก มศว)

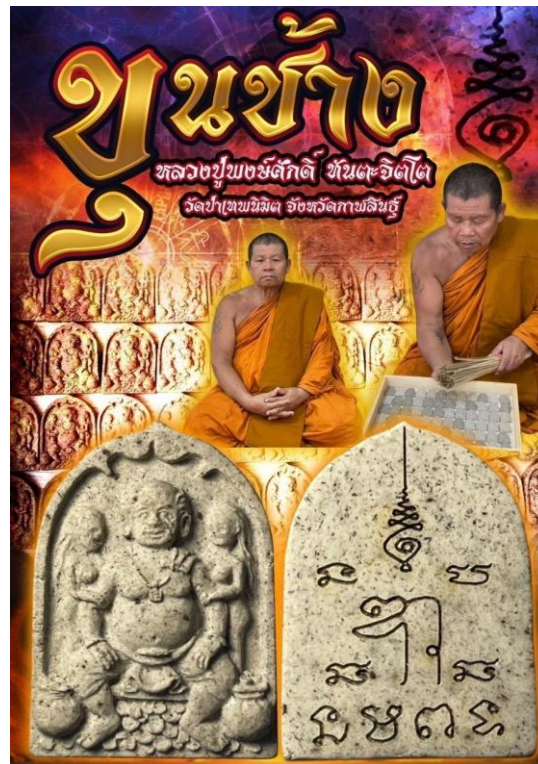
กรณีศึกษาจากความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับ วรรณคดีไทย - ขุนช้างขุนแผน

พัชนียา บุนนาค (2555) คติชนเกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดสุพรรณบุรี.
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาฯ)

กรณีศึกษาจากความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับ วรรณคดีไทย - ขุนช้างขุนแผน

เครื่องรางของขลัง

เปิดตำนานพระขุนช้าง พระขุนแผน โชคฉิบหาย เมตตามหานิยม |

<https://www.youtube.com/watch?v=Gsn1-IFjM4s>

ทำไมตัวละครจากวรรณคดีจึงได้รับ
การตีความใหม่และกลายเป็นวัตถุ
มงคลได้

กรณีศึกษาจากความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับ วรรณคดีไทย - เวสสันดร

พระเวสสันดรชาดก - ประเพณีการเทศมหาชาติ

ในกิจกรรมนี้จึงอยากให้นักศึกษาช่วยกันหาคำตอบด้วยการเข้าไปฟังคลิปสั้น ๆ ในลิงก์นี้ ประเพณีเทศน์มหาชาติ “ความเชื่อเรื่องเทศน์มหาชาติ”

อภิปรายจากกิจกรรม On-demand กิจกรรมที่ 2

บทความประกอบเรื่อง เทศน์มหาชาติ : ประเพณีเนื่องมาจากความกลัวเรื่อง “โลกหน้า” และ “กลียุค” ในสังคมไทย โดยนิธอร พรอำไพสกุล และสุภัค มหาวรกร ในวารสารสถาบันวัฒนธรรม และศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีที่ 23 ฉบับที่ 2 เผยแพร่เมื่อพ.ศ. 2565 แล้วตอบคำถามต่อไปนี้

- 1) คติความเชื่อเรื่องพระมาลัยคืออะไร แล้วสัมพันธ์กับเทศน์มหาชาติอย่างไร
- 2) จากตารางอานิสงส์ของการฟังมหาชาติแต่ละกัณฑ์ นักศึกษาลองพิจารณาว่า เนื้อหาในกัณฑ์นั้น ๆ ถูกตีความให้กลายมาเป็นอานิสงส์อย่างไรบ้าง
- 3) บทสรุปของบทความนี้แสดงให้เห็นว่า เทศน์มหาชาติมีบทบาทหน้าที่อย่างไรต่อสังคม

กรณีศึกษาจากความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับ วรรณคดีไทย - เวสสันดร

โดยปกติแล้ว เมื่อเรานึกถึงเรื่องพระเวสสันดรชาดก ตัวเอกของเรื่องก็คือ พระเวสสันดร ขณะที่ตัวร้ายที่วางไว้ตรงข้ามกัน คือ ชุชก แต่น่าสนใจว่า ในสังคมปัจจุบัน ชุชกกลายเป็นตัวละครที่ปรากฏในหลากหลายแง่มุม

ในกิจกรรมนี้จึงจะให้นักศึกษาดูคลิปที่สัมพันธ์ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุชก ดังนี้

1. คำอธิบายเกี่ยวกับประเพณีแห่ผีชุชก และคลิปวิดีโอการแห่ชุชก
2. ความเชื่อและการบูชาพ่อปู่ชุชก และบทสัมภาษณ์ผู้บูชาพ่อปู่ชุชก

จากนั้นให้นักศึกษาร่วมกันอภิปรายเพิ่มเติมต่อไปนี้

- 1) อะไรคืออนุภาคเด่นของชุชกที่ยังคงปรากฏในพิธีกรรมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์
- 2) บทบาท (role) ของชุชกที่ปรากฏในพิธีกรรมและเครื่องรางของขลังเหมือนหรือต่างอย่างไรจากชุชกในวรรณคดี
- 3) นักศึกษาคิดว่า บทบาทหน้าที่ (function) ของพิธีกรรมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อ้างอิงชุชกคืออะไรบ้าง และเหตุใดจึงต้องเป็นชุชก

คำถามท้ายบทเรียน

1. ความเชื่อสัมพันธ์กับพิธีกรรมอย่างไร อธิบายพร้อมยกตัวอย่าง
2. จงยกตัวอย่างพิธีกรรมมา 1 ประเภท ว่ามีลักษณะอย่างไร และมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมอย่างไร
3. จงยกกรณีศึกษาของการผสมผสานของความเชื่อและพิธีกรรมในสังคมมาอธิบาย 1 กรณีศึกษา
4. เหตุใดอนุภาคต่าง ๆ ในวรรณคดีสามารถกลายมาเป็นความเชื่อและพิธีกรรมได้ และได้รับการให้ความหมายใหม่อย่างไร จงยกตัวอย่างและอธิบายให้เห็นชัด
5. การเทศน์มหาชาติแสดงคติความเชื่อใดในสังคมไทยบ้าง และคติความเชื่อดังกล่าวแสดงออกผ่านพิธีกรรมอย่างไร อธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบ